

Noves dades sobre les Forques de Barcelona de 1320

A. CHIMISANAS (Montgat) i **J.R. ILLA** (Castelldefels)

A la III Trobada d'Eramprunyà es va presentar un treball ¹ que aplegava informacions relatives a un pilar -situat al lloc conegut com Pujol de les Forques, a Castelldefels- que semblava l'única mostra coneguda de les forques erigides l'any 1320 per delimitar el denominat "terme ampli" de Barcelona. La informació documental no permetia assegurar que fossin set les inicialment posades i suggeria la possibilitat que, amb la probable destrucció d'algunes d'elles a finals del s.XV, en quedessin cinc i que l'expressió popular "a la quinta forca" es referís a la forca de Castelldefels, en lloc de la situada a Finestrelles-La Trinitat com asseguraven algunes fonts.

En aquest darrer any, la informació referent a aquestes forques, tant la documental com la de memòria oral, s'ha incrementat. Lamentablement no ha millorat la gràfica.

Entre les novetats d'aquesta documentació -no coneguda en fer el treball esmentat- destaca un pergami, conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), que descriu la inspecció ordenada fer l'any 1436, de l'estat d'aquestes forques, inclosa la reparació que hi calgués.

1.- El pergami de revisió i reparació de les forques, de 1436

En el volum III de la publicació *Catàleg dels Pergamins Municipals de Barcelona* ², hi ha la descripció d'un pergami, número 1163, datat a Barcelona entre el 22 de novembre i el 4 de desembre de 1436. L'AHCB no disposa de la transcripció completa de l'extens document, sinó només del seu regest (que recull la publicació).

1.a) Segons el regest

Es tracta de l'Acta notarial de la inspecció sobre l'estat de les forques erigides quan el rei Jaume II va concedir a Barcelona, l'any 1320, un privilegi pel qual donava jurisdicció a la ciutat sobre un territori al voltant del terme municipal estricte, que havia de quedar senyalitzat amb forques en els llocs de Montgat, Coll de Finestrelles, Puig Guardiola, Coll de Gavarra, Collserola, Vallvidrera i Castelldefels.

Jaume Franc, notari síndic de la ciutat de Barcelona, havia requerit el 2 juliol 1435 a **Guillem de Santcliment, cavaller, veguer de Barcelona**, Igualada, Vallès, Moià i Moianès (en compliment del privilegi donat pel rei Jaume a la ciutat de Barcelona,

¹ ILLA, J.R. *Llegat cultural dels conflictes de jurisdicció a l'Eramprunyà. Fites, Forques i Dret de Corps*. III Trobada de Centres d'Estudis d'Eramprunyà, Viladecans, novembre de 2010.

² *Catàleg dels Pergamins Municipals de Barcelona*, 4 volums. Ajuntament de Barcelona, Arxiu Municipal. Institut de Cultura. El pergami és descrit amb el número 1163 al Vol III ("Anys 1396 – 1440" M. ROVIRA, 2008), p. 282-283.

datat a Tarragona el 23 de gener de 1320, pel qual foren erigides forques delimitadores dels termes de la ciutat), perquè **procedís sobre el terreny a reconèixer** l'estat de les forques esmentades i, si s'esqueia, ordenar-ne llur reconstrucció. El reconeixement, per parelles d'ubicacions properes, es va fer en tres jornades consecutives diferents, i quedaven per al final les forques de Castelldefels:

1- El 22 de novembre de 1436, en presència del notari infrascrit i de testimonis, el veguer Guillem de SantCliment amb el seu assessor Galbert de Geltrú i el nou síndic de Barcelona Joan Oliver, notari, visita les forques de Mnotgat, a tocar de la torre de guaita i les del Coll de Finestrelles.

2- L'endemà, dia 23 de novembre, es van visitar les de Puig de Guardiola, sobre la casa d'En Povera, en el terme de Molins de Rei, i les del Coll de la Gavarra.

3- Finalment, el dia 24 de novembre, les de Collserola i de Vallvidrera.

Segons cada cas, el veguer va ordenar a Pere Santjoan, lloctinent d'Andreu d'Olivella - escrivà de les obres de la muralla i d'altres obres comunes de Barcelona- també present a la inspecció, la reconstrucció urgent d'alguns dels tres pilars de pedra de cada forca i la substitució de les tres barres de fusta travesseres de cadascuna.

El regest també aclareix que: en un carreu d'un dels pilars de cada forca hi havia esculpit el senyal reial, a la dreta i el de la ciutat de Barcelona, a l'esquerra.

i 4- El 28 de novembre, el síndic Joan Oliver va requerir a **Mateu de Vall, batlle de Barcelona**, perquè examinés personalment l'estat de les forques de Castelldefels, situades a l'indret dels Pujols, lloc de la seva jurisdicció. La visita va tenir lloc el 4 de desembre i el batlle ordenà la reposició de les tres barres de fusta.

El regest acaba informant que el document era fet per Antoni des Vern, notari públic de Barcelona per autoritat reial, i que donava referència i mides (806 per 652). Afegeix que hi ha una anotació, al dors, en lletra coetània: "Per rahó de les forques dels térmens de la ciutat de Barcelona".

1.b) Estudi més detallat del document

El pergamí consta de 108 línies, de lectura difícil pel mal estat de conservació d'alguns trossos i per l'escriptura capciosa de l'escrivà. Una transcripció completa portarà temps, però se'n poden avançar algunes precisions interessants.

Per facilitar la localització en el document de cada tema que es comenta o es destaca, s'aniran indicant les línies concretes on hi ha la informació. Així, les dates de dues de les tres primeres inspeccions apareixen a les ratlles 52 i 71, respectivament. El text

aporta també que els dies 22 a 24 de novembre en què es van fer, eren dijous, divendres i dissabte. A la línia 89 hi ha la notificació al batlle de Barcelona i a la 99 la visita que fa a Castelldefels el 4 de desembre de 1436.

La justificació donada per posar les forques i mantenir-les, és: “per mostrar i imbuir temor als malfactors i fer favor als homes tements”, per “lo temor del qual [del Rei] en los Senyals ja dits contemplen los malfeytors” [línies 92, 93 i 105]. També , naturalment, per “execució dels Reys manaments e per tenir en memoria los termens de la dita Ciutat”.

Als que reben l'encàrrec, els diu que hi han d'anar personalment –“*lo pus breu que puxats personalment vajats*”- i se'ls recorden les fermances fetes en iniciar-se en el càrrec (línies 9 i 97). Hi van acompanyats, com s'ha vist, de personatges com l'assessor Galbert de Geltrú o Pere Santjoan, lloctinent de l'escrivà de les obres, del síndic de la ciutat i del notari. A més, en els diferents llocs es fan acompanyar, en qualitat de testimonis, de gent diversa. Són dos bracers en el cas de Molins i Esplugues, un de nat a Montoliu (prop de Cervera) i l'altre a la ciutat de Terol (l. 52). Quan fan Collcerola i Vallvidrera els dos acompanyants són pouers (l. 63). En el cas de Castelldefels (l. 101) diu que es fa en presència d'un “pellicer” de la ciutat de Barcelona i d'un “escuder” vinculat al batlle.

És interessant el document pel que fa a la major precisió de les ubicacions. A Montgat s'havien posat “a tocar de la torre de guaita”, a Molins de Rei “sobre la casa de'n Povera” o a Castelldefels al lloc “los Pujols”, en la muntanya dita (sembla) “Puig de'n Roig”.

Sobretot, és significatiu que gairebé sempre parlen de forques posades a Colls –Coll de la Gavarra (l. 64), Coll de Cerola (l. 73), Coll de Vallvidrera (l. 82)- però precisen que són al cim de la muntanya immediata, a la part “eminent”. La intenció palmària és posar l'advertiment en el llocs de pas, d'entrada a la ciutat, és a dir, els colls, si bé de manera ben visible.

Dins aquesta mateixa voluntat d'emetre un missatge entenedor anava el fet de construir tres pilars, que simbolitzaven el calvari. Aquest document aporta més informació encara pel que fa a la disposició dels pilars, que es van posar formant triangle (l. 60, 83, 102). D'altra part queda més explícit que, a dalt, hi havia tres barres de fusta.

Pel que fa als senyals gravats als pilars, del rei i de la ciutat, detalla que només un dels tres pilars els tenia i que la seva disposició era a la dreta, el senyal reial i a l'esquerra, el de Barcelona. Això acaba de confirmar el que ja mostrava la imatge fotogràfica presentada a la III Trobada¹, amb la particularitat que ara sabem que el pilar que va resistir fins que van fer-li les fotos els anys 70, era el marcat amb els escuts. Si hagués estat un altre, hauria costat més de vincular-lo a aquestes forques (i ara lamentàriem

no poder-ho confirmar). La foto de 1969 en color, i la posterior, ja sense un carreu i amb indicis d'obres i enderroc, feien suposar que va resistir fins els inicis dels anys 70, però podria haver durat fins el 1984 com es veurà.

Finalment, cal destacar que la inspecció a Castelldefels es fa a part, dies després, i no ho revisa el veguer sinó **el Batlle de Barcelona per raó de jurisdicció** (línia 98). Un factor més que pot avalar que la de Castelldefels sigui la força especial, i la més llunyan, popularment identificada com “la Quinta Força”.

2.- Altres novetats documentals

2.1 Força de Castelldefels l'any 1984

Un treball acadèmic, fet l'any 1984 per Neus Lorenzo³, descriu la posició de la força:

“A medio camino entre la parroquia de Santa Maria y la iglesia de San Salvador, que distan entre sí apenas una media hora a pie, he podido localizar otro punto interesante del que no hay gran constancia en los documentos. Se trata del límite con los terrenos de Sitges cuya referencia es usualmente ambigua, y queda establecida “en el Garraf”. Con el tiempo este límite adquirió mayor precisión y hoy podemos deducirlo por la situación de un curioso mojón que señalaba hace unos siglos la horca del pueblo.

De este emplazamiento queda apenas el monolito grabado con una cruz en relieve, que indicaba tradicionalmente el lugar alto y evidente en que eran expuestos los ajusticiados, para ejemplo y escarnio público.

Era costumbre situar la horca en uno de los límites territoriales; actualmente esta piedra señalizadora se halla en una residencia privada cerca de Can Aimerich que algunos conocieron antaño como la Masia del Penjat”.

Pel redactat sembla clar que encara hi era quan feia la tesina, l'any 1983, o poc temps abans.

Desconcerta la barreja que en fa amb la Fita de Cova Fumada (*mojón*, amb creu en relleu), per bé que, amb la pobresa de historiogràfica local en aquells moments, es pot entendre que, si donava per fet que era una força “del poble de Castelldefels” i que es posava al “límit del terme”, no encaixessin les peces.

2.2 - Forques de Montgat /St Adrià

Una altra font documental descoberta aquest any que esmenta aquestes forques de 1320 és el recull que fa CUYÀS del conflicte de la ciutat de Barcelona amb el seu bisbe:

³ LORENZO, Neus. *Formación y desarrollo de un Núcleo Agrícola Costero, Castelldefels*. Tesina, gener de 1984 UB, Dept Geog Hist. , Vol II, 3ª Part, p. 209-210.

“L’any 1320 hi hagué un conflicte a Sant Adrià de Besòs per oposar-se el bisbe de Barcelona a l’erecció de forques a Montgat i fixar bans als consellers a Sant Adrià, Alella, Badalona i Tiana. Sobre aquest cas, Jaume II escriu al bisbe de Tarragona dient que el poble o sagrera de Sant Adrià no és castell ni té termes limitats; explica que el bisbe havia canviat amb els monjos de Sant Ruf el lloc de Sant Adrià amb un altre de Terrassa, i que Guillem de Montcada vengué a Ramon de Plegamans, per raó del castell de Montcada, drets que tenia en les parròquies de Santa Eulàlia, Sant Adrià, Badalona i Alella. El bisbe procedí contra els consellers i el veguer, i els defensaren el rei i el seu primogènit Alfons. Les forques eren les fites que indicaven la jurisdicció de la ciutat de Barcelona”⁴.

2.3- Dret de Corps i entorn cultural

Pel que fa a les reflexions fetes sobre aquests aspectes en el treball del 2010¹, mereixen ressenyar-se dues noves aportacions documentals:

a) En un blog dedicat al barri de Sants i les seves històries i llegendes⁵, les forques i el Turó dels Inforcats se situen prop de la Creu Coberta, a tocar del camí que sortia pel portal de Sant Antoni⁶. I esmenta que el càstig podia ser “lligar i deixar morir de fam i set” (que suposa, per tant, vigilància) i que “corbs” i d’altres ocells es menjaven els cossos.

b) El mateix blog⁴ vincula el conegut (*zidgolep* per als lingüistes) “setze jutges d’un jutjat mengen fetge d’un penjat...” amb la suposada celebració d’un àpat, acabats els judicis, amb l’al·licient de gran apreciació, o prestigi, que tenia la menja de carn humana.

Aquest índex de canibalisme no és estrany a la nostra civilització per bé que amb matisos diferents als que s’han donat en unes altres; segons l’antropòloga Beth Conklin, tots comparteixen la creença en un consum quasi màgic de força vital, però si,

⁴ CUYÀS i TOLOSA, Josep M. *Història de Badalona*, volum IV, pàg. 132

⁵ <http://misterisdesants.blogspot.com>. Veure “El Turó dels Penjats”, “Els setze jutges” o “El Cavaller de la Creu Coberta”.

⁶ Sobre aquesta ubicació dels Inforcats Carreras Candi. a la *Geografia General de Catalunya* Vol III, (Barcelona I) ,p. 288, diu que el territori de Barcelona no acabava “al propi arenal del Llobregat”, sinó que “per aquella banda, diferents texts dels anys 1044, 1045 i 1073 el posen en els Inforcats o Enforcats com a límit extrem. Però ¿ahont eren los Enforcats?”. Caldria distingir, per tant, les forques de l’entrada de Barcelona, prop de la Creu Coberta, d’aquests Enforcats més a ponent del Llobregat. Un Coll dels Enforcats, a l’est del Castell de Port (document de 1058), seria a Monjuïc i per tant ençà del Llobregat.

fora d'Europa, qui es menjava una altra persona solia tenir-hi una relació social (d'enfrontament, d'admiració), el canibalisme europeu era clarament "asocial" i mercantil, .es a dir que convertia parts del cos humà en mercaderies en què el que comptava eren les seves qualitats⁷.

Les propietats atribuïdes a les diferents parts del cos –greix per al reuma o l'artritis, sang per a l'epilèpsia, pòlvora de mòmia com a elixir de vida- tenien un valor afegit en cas de mort no natural, degut al convenciment que de la capacitat vital de tot organisme (en potència), podia aprofitar-se, o recollir-ne l'excedent que, amb la mort prematura, restava en el cos.

D'entre les morts prematures, les originades per execucions tenien més valor pel fet de tractar-se d'una font regular de proveïment i en horari conegut, superior a les de guerres o accidents, de manera que feia possibles escenes com les que descriu Conklin⁷, d'epilèptics obrint-se pas fins al peu del cadafal amb una tassa a la mà. La mateixa creença i avantatge que, en temps dels romans, atorgaven als morts en lluites de gladiadors, de beure'n la sang per curar l'epilèpsia.

Fins al s.XVIII, tractats europeus de medicina i de farmacologia, amb figures com Paracels, donaven les pautes per elaborar remeis i recomaven fer servir, com a matèria primera, les parts d'un cos de penjat o decapitat que portés "un dia i una nit a sol i serena", per exemple, cosa que afavoria l'espoli de cadàvers per poder disposar d'aquests articles de primera necessitat, que hom trobava a totes les farmàcies de l'època.

Aquesta fal·lera, contrària a l'esperit alligador d'execucions i de les posteriors exposicions públiques, com es va veure¹, reforça la idea que el "dret de corps" era un impost que servia per a pagar vigilants que impedissin –sigui per raons naturals (corbs) o humanes (d'amistat i de familiaritat, però també d'interès comercial)- l'exacte compliment de les condemnes.

Amb la Il·lustració, a finals del s.XVIII, aquestes supersticions van perdre pes i es va obrir pas a una medicina basada en la ciència que si ens ha permès girar full, també ens ha conduït a no voler ni creure que coses així hagin estat possibles a casa nostra⁸.

Tenir present aquesta realitat permet copsar el sentit d'un impost com el del dret de corps i, alhora, interpretar millor el que ens transmeten els documents escrits o

⁷ BETHGE, P. (Traducció de VALLÈS, B.) "El poder guaridor dels morts". *El Temps*, 24 de març del 2009, p.50 i 51. Article que recull les visions de R. SUGG (professor d'Història de la Medicina, Universitat de Durham, GB) i B. CONKLIN (professora d'Antropologia Mèdica, Universitat de Vanderbilt, TN, USA).

⁸"La vampiressa del carrer Jocs Florals", al mateix blog de la nota 3 (misterisdesants.blogspot.com), amb data 5 de novembre de 2009: es fa ressò del cas d'Enriqueta Martí, a Barcelona i ja al s.XX, detinguda l'any 1912 pel segrest de nens abandonats, que feia servir per practicar proxenetisme amb gent rica, i dels quals es van trobar restes en pots per vendre, a casa seva.

gràfics: per exemple, el quarter d'en Fraberó que va dibuixar Nicolau de Credença l'any 1571, present encara en el mapa de 1586. Podria no ser un anacronisme, un error en fer-ne la còpia. Tot sembla indicar que es va actualitzar el dibuix i la continuïtat al seu lloc de la cama d'en Fraberó (amb la comprensible llicència simbòlica de mantenir-hi un color rosadet del tot impossible) té una nova lectura¹.

3.- Noves aportacions de memòria oral

A les informacions de testimonis directes recollides en el treball de fa un any¹ podem afegir el testimoni d'una veïna molt propera al lloc on eren les forques, i que continua residint-hi. La Sra Fabré diu recordar:

- Una "plataforma" o pedrís que feia entre 3 i 4 metres de llarg i entre ½ i 1 metre d'alçada
- Que quedava "sencera, una columna, d'uns 4 metres d'altura, feta amb pedres d'uns 50 o 60 cm i que hi havia una inscripció"
- Que quedava "la base" d'una altra columna a l'esquerra de la sencera i "2 o 3 fileres de pedres" d'una tercera columna, a la dreta.

En preguntar-li per la disposició, creu recordar que les columnes eren "properes, distants entre sí d' 1 i ½ a 2 metres"⁹ i posades en "línia recta". En suggerir-li si no podia ser en triangle diu que, en tot cas, un triangle molt obert. En mostrar-li finalment la fotografia de 1969 confirma que sí, que reconeix la imatge.

CONCLUSIONS

Els indicis acumulats fins el 2010 apuntaven a la hipòtesi que un topònim i una imatge, conservats amb notables interrogants i dubtes sobre la seva fiabilitat i significació, podien ser el símbol de la jurisdicció de Barcelona ciutat en aquest territori i amb unes especificitats que suggerien la possibilitat d'identificar la ubicació dels "Enforcats" i de la "Quinta Forca".

Les informacions recents, d'aquest any, reforcen aquestes hipòtesis i precisen millor com eren i on es van posar les set forques l'any 1320. Tot plegat podria permetre identificar-ne més restes (a la Serra de les Forques) i encara guiar una possible restitució en el futur o la rememoració que se'n fa a la Trinitat (ara amb una creu).

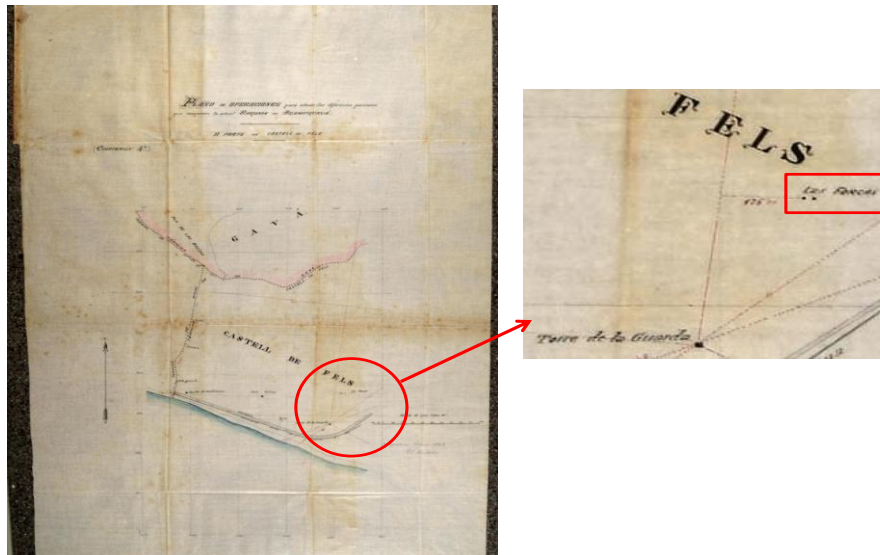
⁹ La separació estimada en el treball anterior, de 2010 ¹, era calculada suposant que es mantenia l'escala. L'arquitecte F. Alvarez, veient el plànol (UC 1139), opina que els dos punts que assenyalen les forques no necessàriament s'haurien representat respectant l'escala si eren molt junts i convenia deixar clar que eren dues estructures separades.

FORQUES de BARCELONA 1320

Viladecans 2010

- . Imatges d'un PILAR
- . Topònim “Pujol de les Forques” desubicat, dubtós
- . Mapa de Nicolau de Credença
- . Privilegi de Jaume II a Barcelona 1320
- . Carreras Candi – Geog Gral Cat: 1044, 1045, 1073
- . UC (ABE) 1139

UC 1139 2 forques / PILARS, 1898

Forques atípiques

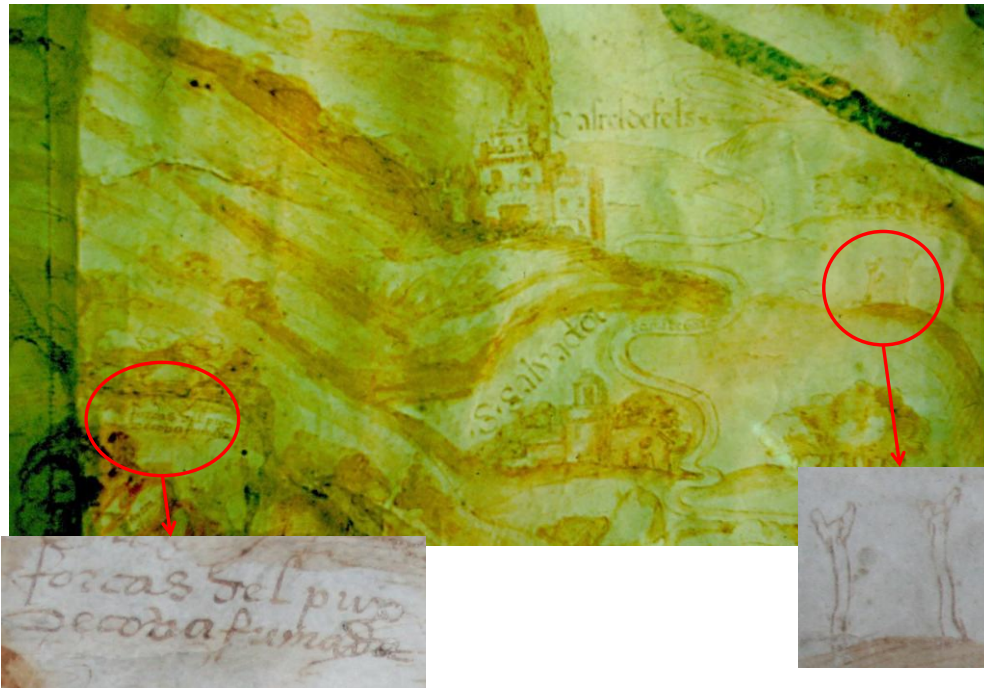

Retaule de Sant
Jaume de Frontanyà

Turó de la Trinitat
Creu de terme “símbol”
de la Quinta Forca

Forques 1571 N.Credença

Forques 1571 N.Credença Forques Simbòliques Y TT

Riera de la
GINESTA

Riera de
VALLBONA

COVA
FUMADA

Forques de 1320

5 - 6 - 7 ?

de Montgat a Castelldefels

Montcada - Coll Finestrelles - Turó Trinitat

Puig Guardiola - Coll Erola ...

... Coll de Gavarra - Vallvidrera

...Molins de Rei .. a .. Mar (12 llog)

Carreras Candi : ... tres pilars de pedra,...

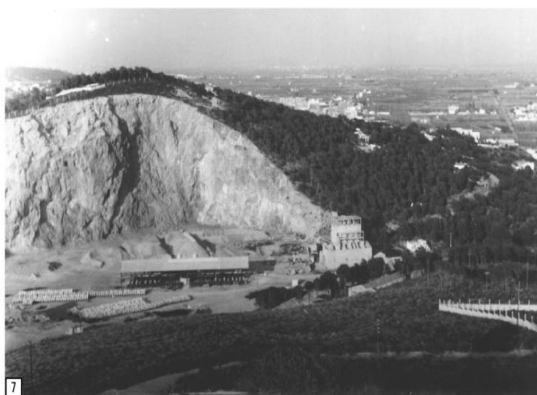
La Forca de Castelldefels anys 70 i 50

Imatge 5. Pilar del Cim de les Forques. Imatge en color de l'octubre de 1969 (Fot. Capacés, Arxiu gràfic del GREHC)

Imatge 6. Imatge en blanc i negre, posterior, de l'Arxiu Municipal de Castelldefels

Imatge 7. Vista dels anys 50 del Pujol de les Forques i la petreria de Cubiertas y Tejados. Dalt el cim es pot distingir un pilar, ben diferenciats sobre les tanques.

2010 ... 2011
Hipòtesi Refermada

CASTELLDEFELS la “quinta forza”

1436 Inspecció Tècnica

- Pergamí AHCB nº 1163
 - Reconeixement estat i Reconstrucció (ITV)
-
- CLAR **eren 7** (però G.Requesens 1451 i **1486**)
 - 3 pilars **EN TRIANGLE**
 - Senyals Rei i Barcelona - **SOLS EN 1**
el del REI a la DRETA
 - 2, 2 i 2 encàrrec al Veguer de Barna, Igualada ..
la de Castelldefels al BATLLE de Barna

Altres informacions del 2011

- Neus LORENZO, Tesina 1984 **queda monolito** actualmente en **residencia privada** (S'algaïda) cerca de can Aimeric, antaño ***Masia del Penjat***
- Nous testimonis Memòria oral
- Noves dades Forca Montgat - Sant Adrià 1320
- Dret de Corps – context “cultural-mèdic”

CONCLUSIONS

- Les imatges d'octubre de 1968 i la posterior, **SÓN del PILAR central de les FORQUES de 1320.**
- Ara es podrien ***identificar restes de pilars per Collcerola, Serra de les Forques.***
- Seria raonable veure de ***recuperar les pedres*** i erigir els pilars (i revisar el monument a la Trinitat)
- La jurisdicció de Barcelona va condicionar fort i negativament aquest territori. Recuperar-ne el seu símbol és important.
- La de **Castelldefels, amb jurisdicció diferenciada i la més llunyana: és la QUINTA FORCA**